

FORMAREA TERMENILOR ECONOMICI ÎN LIMBA ROMÂNĂ (PROCEDEE INTERNE) - UN STUDIU AL PERIOADEI ACTUALE

Teodora GHIVIRIGĂ

Universitatea „Al. I. Cuza” Iași,

Facultatea de Litere

e-mail: teoghivi@yahoo.com

The terminology of economics is a dynamic domain, of rapid development at present - the reason why many studies focus on it, approaching it mainly from the lexicological or the stylistic perspective, for instance discussing the stylistic value of argot derived from determinologised economic terms. The present paper analyses the formation of economic terms using a corpus selected according to clearly delineated criteria - the domain criterion (terms pertaining to economics, as a pilot-science that creates concepts in theories, doctrines, schools of thought and not those pertaining to branches of the economic sciences such as marketing or to the instruments it uses - such as statistics for economics), of the terms extracted from texts pertaining to a certain style (the functional aspect) - the scientific style (at the same time eliminating terms extracted from texts belonging to other styles - non-specialised journals, or from advertising) and also introducing the extra-linguistic criterion of time - only the terms that have entered language after 1918 are analysed. The ratio of loans and calques versus terms formed by internal means (affixation, composition etc.) is evaluated (statistically), as well as the ratio among the latter, the ration between simple and complex terms, between the various parts of speech. The study predictably indicates the higher rate of the loans over terms formed in Romanian, of nouns over all other parts of speech, of loans from English over those from Romance languages, but also - contrary to other studies - the reduced ratio of terms formed by composition. The study (re)assesses certain aspects of loan adaptation into Romanian and the way in which such terms inform and give specificity to the economic terminology in Romanian.

Keywords: *terminology, economics, scientific style, term-formation, language dynamics.*

La mijlocul secolului al XIX-lea apărea prima scriere economică românească originală - Nicolae Șuțu, 1852 - *Notiții statistice asupra Moldaviei*, traducere cu adăogiri de Teodor Kodrescu, Iași - o traducere a unui text redactat în franceză, publicată în 1852; în următorul deceniu urma să apară și prima scriere în română a aceluiași autor - Nicolae Șuțu [9], *Propunere despre osebitele mijloace țintitoare la propășirea industriei (1861)*. Acestea sînt momentele inițiale ale limbajul economic ce are, în etapa sa de început, o evoluție paralelă cu cea a limbii literare, constituindu-se în datele sale esențiale în chiar perioada de formare și stabilizare a acesteia.

Această trăsătură inițială va reprezenta un element de diferențiere față de alte subvariante ale stilului științific: eliminând etapa de coexistență a unor termeni nou-introduși cu cei vechi, ce proveneau din fondul slav, turc, neogrec (sau din calcuri formate în limba română), limbajul economic conține, de la început, un mare număr de termeni de proveniență latino-romană în principal datorită traducerilor din franceză și formării cadrelor didactice cu precădere la școala franceză.

O statistică a termenilor simpli (fără a lua în calcul unitățile terminologice complexe), realizată pe baza studiului unui corpus de texte din epocă (studii monografice, dicționare specializate, eseu de popularizare sau de dezbateră a unor idei economice) configurează următoarea structură etimologică: din 131 de termeni identificați, 1% sînt de origine turcă, 2% de origine maghiară, 3% de origine neogreacă, 4% de origine slavă și tot 4% de origine germană, iar 64% sînt de origine romană (mulți avînd etimologie multiplă, dintre care cel puțin un etimon roman). Aceste cifre indică împrumutul din surse romanice ca mijlocul principal de formare a terminologiei economice în perioada de început - acum au intrat în limbă majoritatea termenilor ce desemnează principalele concepte ale științei economice, denumirile marilor școli de gîndire economică occidentale, o parte din instrumentele de lucru econometrice și statistice, România reușind să se racordeze la gîndirea economică occidentală.

O statistică asemănătoare pentru perioada contemporană arată o distribuție diferită a structurii etimologice. Luînd în considerare și de data aceasta termeni stabiliți și înregistrați în opere lexicografice generale sau de specialitate (și excluzînd termenii atestați înainte 1918), excluzînd, de asemenea, termenii complecși (82 de unități terminologice) datorită incertitudinii în privința atestării și/sau stabilirii etimologiei, identificăm o schimbare majoră în comparație cu etapa anterioară: 39 % termeni de proveniență engleză și 3% cu etimologie multiplă engleză și franceză (total 42 %), 15 % termeni de proveniență franceză și 2 % franceză și engleză (total 17 %), un total de 5 % termeni de alte origini (italiană, germană, latină, cu procente de 1 sau 2 %) și 36 % termeni formați în limba română prin mijloace interne, indicînd o preponderență clară a influenței anglo-saxone asupra celei romanice. Totuși, aceste statistici nu au caracter de reprezentativitate din punctul de vedere la frecvenței: pe de o parte, termenii nou introduși au frecvență relativ redusă, fiind în majoritate definiți cu ajutorul termenilor din perioada anterioară; în plus, în ierarhia conceptuală a științelor economice, ei desemnează de multe ori concepte subordonate, desemnarea conceptelor supraordonate făcîndu-se prin termeni intrați în limbă în perioada de început.

MATERIAL ȘI METODĂ

Prezentarea corpusului. Selectarea corpusului este, în cazul de față, un proces important, avînd în vedere că rezultatele analizei pot fi influențate de tipul textelor luate spre analiză. Corpusul - un ansamblu finit (sau nu: web-ul - teoretic infinit - poate fi utilizat drept un corpus) de enunțuri considerate reprezentative pentru tipul de limbaj luat în discuție poate varia ca dimensiune; totuși el trebuie să rețină următoarele caracteristici: omogenitatea, exhaustivitatea și reprezentativitatea.

Din punctul de vedere al omogenității, corpusul utilizat este alcătuit din texte specializate aparținând unor genuri diferite ale discursului științific: cursul academic, articolul academic sau informativ din publicațiile de specialitate și intrarea / definiția de dicționar (Ciobanu, G., 1996, *Anglicisme în limba română*, Ed. Amphora, Timișoara; Dimitrescu, M., 2002, *Dicționar de cuvinte recente* DCR 2001, Ed. Agatha; Dumitrescu, F., 1982, *Dicționar de cuvinte recente*, Ed. Albatros, București; Marcu, F., 1996, *Dicționar uzual de neologisme*, Ed. Saeculum I.O., București), dar și un tip de text aflat la granița dintre stilul științific și cel juridic-administrativ - contractul (Crișu, C., 2004, *Modele de acțiuni, cereri, contracte și statute*, Ed. JURIS ARGESSIS, Curtea de Argeș). Am inclus și un număr mic de termeni identificați în studii de lingvistică dedicate neologismului în limba română. Am exclus însă din corpus termenii utilizați în alte tipuri de discurs decât discursul științific, considerând că, în afara acestuia, termenul își slăbește sau își pierde trăsăturile definitorii, în aceste cazuri fiind vorba, așa cum am arătat, de varianta sa determinologizată.

Prin această selecție, abordarea de față - pe baze terminologice - se diferențiază de unele studii lexicografice care și-au ales ca obiect de studiu neologia economică în presă (este vorba, de exemplu, de un amplu proiect de la Universitatea Pompeu Fabra Barcelona, coordonat de Teresa Cabré, de identificare și studiere a neologismelor economice în presă în toate limbile romanice) [2] [3]. Ceea ce trebuie discutat în acest caz este poziția textelor în configurația stilistico-funcțională a limbii. Caracterul de termen al unui semn este dat, alături de alte criterii, de prezența sa într-un text aparținând stilului științific; acesta este caracterizat de „natura *specializată* a procesului de cunoaștere și comunicare a cunoașterii”, ceea ce atrage după sine „*specializarea* semnelor lingvistice” [4] [Irimia, 1999:162]. Textele pot diferi prin gradul de specializare - o diferență semnificativă fiind frecvența semnelor lingvistice specializate în interiorul textelor și raportul cantitativ dintre elementele aparținând limbajului specializat - sau ultraspecializat [7] [Nistor, 2004: 4] și cele aparținând lexicului științific general.

Termenii rămași în urma eliminării celor atestați înainte de 1918 (195) sînt descriși în funcție de următoarele cîmpuri: *parte de vorbire, mod de formare, etimologie, gen (gramatical), sursă, atestare, definiție, context, flexiune, variantă*). Au existat cîteva situații în care informația nu a putut fi distribuită în toate cîmpurile, datorită tocmai unor forme neologice nespecifice limbii române și, ca atare, greu de încadrat (din punct de vedere morfologic - *buy-back, co-branded, SWOT* sau al flexiunii - *agrobusiness, hedging, cash*). În mod previzibil, majoritatea sînt substantive (51%), cu o proporție redusă de adjective (6%) și verbe (3%); acestora trebuie să li se adauge un procent de 5% termeni care nu au putut fi încadrați într-o categorie lexico-gramaticale anume, neprimind nici una dintre mărcile specifice; acești termeni ar putea fi eventual considerați substantive pe baza asociațiilor semantice oferite de definiție: *buy-back* este „un sistem de vânzări” (un nou sistem de vânzări, *buy-back*, al cărui scop definit este deschiderea unui nou canal de vânzare a mașinilor noi și controlul pieței de automobile second-hand), *outsourcing* este „o situație” (Outsourcing desemnează situația când o organizație transferă proprietățile proceselor interne de producție unui furnizor), iar *SWOT* este „un instrument”. Restul corpusului se constituie din termeni complecși (33%), aceștia fiind, la rîndul lor, fără excepție grupuri nominale.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

TIPURI DE NEOLOGISME. Neologisme formate prin mijloace interne.

Ponderea diferitelor mijloace de formare a fost evaluată diferit de lingviști în studii lexicografice, fără orientare specială asupra unui anumit segment al limbii

(limbajul științific sau vreuna din subvariantele sale): A. Ichim-Stoichițoiu [8] [2005:10] consideră compunerea ca înregistrând o creștere considerabilă în ultimele decenii; diferența provine parțial și de la încadrarea diferită a creației lexicale pe baza formanților de origine greacă și latină, deși uneori e greu de stabilit dacă unitatea lingvistică s-a format pe teren românesc sau a fost împrumutată ca atare dintr-o limbă de circulație.

1. Afixarea. Într-o limbă de tip derivativ ca româna, proporția de termeni formați prin afixare este surprinzător de scăzută (14%). Fenomenul se poate datora unei incompatibilități a bazelor caracteristice limbajului economic cu tipurile de afixe. Deși în lexicul general afixarea este un proces dinamic, dinamism reprezentat, între altele, de resuscitarea unor sufixe vechi, intrate deja în faza de declin precum -*iot* (pentru adjective provenite de la toponime ex. *vamaiot*) sau -*iune*, prezente mai ales în cuvinte cu valoare expresivă (depreciativă / peiorativă ex. *adevărăciune*, *bunăciune*, *mocăciune*), dar și apariția unora noi, surprinzătoare precum -*gate* (*columnagate*, *safigate*) [5] [Manea, 2004], în textele economice analizate derivarea este redusă atât cantitativ, cât și ca varietate.

1.1 Derivare cu prefixe. Formarea termenilor prin derivare cu prefixe este redusă ca pondere. Prefixele utilizate sînt de negație: *de(z)-* și *ne-*, fiind atașate adjectivelor participiale (*detaxat*, *netarghetat*, *delistat*) și substantivelor comune (*dezindustrializare*, *dezinflație*, *nemajorare*) pentru a numi opusul unui fenomen (alte exemple: *dezinflație*, *dezechilibru*, *dezeconomie*, *descentralizare*). Baza este, la rîndul său, în toate cazurile, un neologism terminologic.

1.2. Derivarea cu sufixe. Derivarea cu sufixe, mai bine reprezentată (18 forme, respectiv 9.5%) se aplică, la fel ca și prefixarea, numai substantivelor (12) și adjectivelor (6). Sufixul -*ism*, foarte productiv, de altfel, apare într-un singur caz, fiind atașat unui substantiv propriu (Keynes) numind o școală; un alt substantiv, *zegism*, va fi considerat ca împrumut din engleză, unde s-a format cu sufixul -*ism*, de origine latino-romanică, adăugat unui acronim (*zeg*, zero growth, „creștere zero”). Sufixul -*ist*, numind pe aderentul la doctrina, școala etc. formată cu sufixul -*ism* formează un derivat adjectival, *keynesist*; în cazul lui *inflaționist*, formează adjectivul corespunzător numelui. Un caz aparte îl reprezintă adjectivul *PDG-ist*, format prin atașarea sufixului la un acronim, demonstrînd că același model de formare din *zegism* poate fi aplicat și în română. Sufixul -*tor*, -*toare* formează numele agenților (*acceptator*, *andosator*, *arendator*), satisfăcînd astfel necesitatea de a denumi cu precizie (în documente specifice, de regulă) membrii unei relații economico-juridice. Baza nu este în mod necesar neologică în aceste cazuri. Sufixul neologic -*al* este însă atașat unui neologism foarte recent, *manager* (*managerial*), care cîștigă tot mai mult teren pentru denumirea funcției de conducere și care își extinde familia de cuvinte (de ex. verbul *a manageria*, oferit de un informator, masterand în economie). Termenii cu terminația -*ing* - destul de numeroși (*outsourcing*, *hedging*, *clearing*, *cancelling* etc.) - nu au fost înglobați în categoria derivatelor, considerîndu-se că sînt împrumutați direct din engleză (unde -*ing* este morfem de mod pentru formarea de

Present Participle sau Gerund) și avînd în vedere și faptul că nu există forme în care această terminație să fie atașată în română unei baze autohtone.

1.3. Derivare regresivă. Mod de formare puțin productiv în general, derivarea regresivă apare sporadic în cîteva exemple de termeni datînd din perioada anterioară (*dobîndă*). În perioada considerată pentru analiză, *consum* este singurul termen format prin derivare regresivă, dar aici intervine și fenomenul de restrîngere semantică; substantivul *adaos*, format de la verbul *a adăuga* din componența termenului complex *adaos comercial* a fost înregistrat la categoria calc.

2. Conversia. Trecerea unui cuvînt/ termen dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta (apărînd în literatura de specialitate și ca transpoziție lexico-gramaticală) se manifestă în principal în cazul substantivelor formate prin derivare cu sufixul *-ist*: numele aderentului la o doctrină funcționează și ca adjectiv ce atașează un fenomen, concept etc. respectivei doctrine: *capitalist* („...individualismul capitalist contemporan” p 347, IDE), *keynesist* („Teoria keynesisă dă o imagine deformată asupra lumii capitaliste. p.347, IDE). Restul termenilor rezultați din conversie sînt substantivizări ale infinitivului lung (*acoperire, actualizare, acumulare, agregare, auditare, autofinanțare, bancarizare, cerere, disponibilizare, finanțare*), numărul lor mare fiind explicabil și prin utilizarea în corpus a unor articole de dicționar unde, prin natura textului, predomină varianta substantivală, statică, abstractă.

3. Compunerea. Deși considerată un procedeu foarte dinamic și productiv, mai ales dacă sînt luați în calcul și termenii formați prin compunere savantă / tematică, compunerea nu se ridică în corpusul analizat la mai mult de 9%. Dintre aceștia, doi sînt compuși patronimici (*abordarea Hekscher-Ohlin* și *argumentul Manoilescu*). Numărul lor ar putea fi mai mare într-un corpus mai extins, avînd în vedere că distribuția acestor termeni depinde de termenul-cheie, dicționarele specializate înregistrînd numeroși compuși conținînd termeni-cheie (*tête*) precum *teorema, legea sau constanta (lui)*.

Termenii rezultați în urma asocierii dintre o bază autohtonă și un element de compunere internațional (latin sau grec, dar nu numai, ce apar în unele lucrări sub denumirea prefixoide) au fost înscriși în categoria celor formați prin compunere savantă datorită (relativei) independențe semantice și chiar sintactice (o atitudine *pro*, respectiv *anti*, *euro* folosit ca nume al monedei europene etc.) a acestora. Formanții în cazul compunerii tematice / savante sînt cei intrați foarte recent în limbă și catalogați chiar ca „la modă”: *euro-* (*eurogiro, eurotaxă, eco-* (*ecoprofit*), *net-* (*net-economie*), acesta din urmă facînd parte din același cîmp semantic cu varianta *e-* din *e-afacere, e-licitație, e-ziar* etc. Alți formanți, deși și aceștia neologici, sînt deja uzuali: *anti-* (*anti-inflație*), *hiper-* (*hiperinflație*), *supra-* (*supraproducție*). În toate cazurile, termenii rezultați sînt substantive abstracte. Din nou, se pune problema dacă un termen ca *antidumping* este preluat ca atare sub formă de împrumut din engleză (unde s-a format, alături de *dumping*) sau s-a format pe teren românesc după modelul oferit de engleză. Indexul unui dicționar de specialitate (DE) confirmă proporția redusă a termenilor formați prin compunere savantă: alte cîteva exemple sînt *sub-* (*subutilizare*), un alt termen format cu *supra-*

(*supraprofit*), fără însă a se ridica la procentul de 30 % propus de unii autori, de unde se poate deduce că această modalitate de formare nu este caracteristică limbajului economic. Alți termeni formați prin compunere (*privatizare-mamut, angajat-plătitor, liber-convertibilitate, președinte director general*), toți substantive, indică juxtapunerea ca model predominant.

CONCLUZII

Stilul științific în limba română - și variantele sale, între care cea economică - se vede în perioada actuală confruntat cu un aport neologic comparabil poate cu cel din perioada formării sale, dar de care diferă în mod evident în mai multe privințe. În plan general, acest „import” de termeni are loc în condițiile unei evoluții rapide a domeniului în contextul globalizării și al informatizării, ceea ce modifică însăși configurația economiei ca știință. Sursa acestor neologisme - preponderent engleză - determină câteva caracteristici ale acestuia: adaptare redusă a multora dintre termeni la sistemul limbii, menținerea aspectului grafic din limba de origine, pronunția identificabilă ca aparținând spațiului anglo-saxon transformă adesea discursul economic într-o formă relativ criptică, greu accesibilă nu doar datorită complexității ideilor, ci și prin distanța la care terminologia utilizată îl plasează de norma lingvistică.

Preponderența împrumutului, sursă de neregularități, în defavoarea afixării, care produce forme regulate și contribuie la uniformizarea (sub)sistemului [6][Rey, 2005:314] stă, în principal, la baza caracterului arbitrar al terminologiei economice în prezent. Existența unor termeni insuficient de clar definiți, ca și prezența unor așa-numiți „prieteni falși” (*cognates*) preluați din engleză și care forțează un sens nou, adesea impropriu, asupra unui cuvânt deja existent în română, sînt de natură să devină surse de imprecizie. Lingviștii, împreună cu economiștii, ar trebui să ia în considerare posibilitatea reglementării importului terminologic, evaluarea necesității unor termeni, alternativele de desemnare în cazul celor considerați necesari.

BIBLIOGRAFIE

1. Cabré, T. 1999 - *Terminology. Theory, Methods and Applications*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
2. Estopá, R., Cabré i Castellví, T., 2004 - *Metodologia del treball en neologia: criterios, materiales y procesos. Observatori de neologia. Papers de l'IULA. Sèrie monografies. 9*, Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, <ftp://ftp.iula.upf.es/pub/pulicacions/04mon009.pdf>, 24.08.2006.
3. Freixa, J., E. Solé, M. Teresa Cabré (coord.) - *Descripció quantitativa dels neologismes documentats durant l'any 1995 a la premsa en català*, Observatori de Neologia, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra. Institut universitari de Lingüística Aplicada, 1998, www.iula.upf.es/98inf023.htm, 17.08.2006.
4. Irimia, D., 1999 - *Introducere în stilistică*, Polirom, Iași.
5. Manea, C., 2004 - *Structura etimologică a vocabularului neologic*, Ed. Universității Pitești
6. Rey, A., 2005, *The Concept of neologisms and the evolution of terminologies in individual languages* (translated by Juan C. Sager), *Terminology* 11:2, p 311-331.
7. Nistor, V., 2004 - *Lexicul specializat. Aspecte generale*, UniTerm (revistă electronică), Univ. de Vest Timișoara, Fac. de Litere, istorie și teologie, nr. 1/2004, http://www.litere.uvt.ro/uniterm1_2004.htm, 02.09.2006.

8. Stoichițoiu-Ichim, A., 2001, 2005 - *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, Editura Bic All.
9. Șuțu, N., 1957 - *Propunere despre osebitele mijloace țintitoare la propășirea industriei (1861) în Opere economice*, Editura Științifică și Pedagogică, București.

IZVOARE

1. *Capital* (revistă economică) numerele 1-4/1992
2. *Istoria doctrinelor economice*, 1964, (coord. N. Ivanciu) - Ed. Didactică și Pedagogică, (IDE)
3. Todosia, M., *Doctrine economice contemporane*, Junimea Iași, 1978 (DEC)